

УДК 373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.5.7>

Олена МОНКЕ

доктор педагогічних наук, доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна, 65000

ORCID: 0000-0001-5091-8301

Тетяна БОЛОТЕНКО

магістрант кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна, 65000

ORCID: 0000-0002-5597-2208

Бібліографічний опис статті: Монке, О., Болотенко, Т. (2021). Розвиток творчих здібностей дошкільників засобами художньо-мовленнєвої діяльності. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 5, 43–48, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.5.7>

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізується проблема розвитку творчих здібностей дошкільників засобами художньої літератури. Уточнено ключові позиції дослідження. Передусім зазначено, що у філософських концепціях творчість розглядається як самореалізація особистості. Дитячу творчість розуміють як створення дитиною суб'єктивно значущого для неї продукту. Дитяча творчість характеризується тим, що дитина емоційно відгукується, ціннісно ставиться до твору через художнє слово, творчу роботу в різних видах діяльності. Літературну творчість розуміють як здатність дитини самостійно складати розповіді, оповідання й казки. Феномен «творчі здібності» визначають по-різному. Зокрема, як здатність знаходити рішення в нестандартних ситуаціях; спрямованість на відкриття нового і здатність глибокого усвідомлення свого досвіду; синтез властивостей особистості, які характеризуються ступенем відповідності певного виду творчої діяльності вимогам до неї, та зумовлюють результативність такої діяльності. Творчу обдарованість розглядають як індивідуальний творчий мотиваційний і соціальний потенціал, що дозволяє отримати високі результати в одній (або більше) із таких сфер: інтелект, творчість, соціальна компетентність, художні, психологічні та біологічні можливості. Талант розуміють як систему якостей і особливостей, що дозволяє особистості досягти видатних успіхів в оригінальному здійсненні творчої діяльності. Творчі здібності яскраво проявляються в дошкільному дитинстві й розвиваються в процесі спеціально організованого навчання, зокрема в літературній і тісно з ній пов'язаній художньо-мовленнєвій діяльності. Особливо міцний зв'язок між такими компонентами художньо-мовленнєвої діяльності, як виконавча діяльність і творчість. Творчість об'єднує художню, ігрову та пізнавальну активність дошкільників. Для виникнення та активізації творчих проявів дітей слід створити специфічні сприятливі умови. У статті проаналізовано основні засоби змістового впливу на розвиток творчих здібностей особистості дитини в художньо-мовленнєвій діяльності. Художньо-мовленнєва діяльність має самоцінне значення для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, зокрема для розвитку літературної творчості. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні й перевірці педагогічних умов розвитку творчих здібностей дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності.

Ключові слова: дошкільники, творчість, творчі здібності, талант, художньо-мовленнєва діяльність.

Olena MONKE

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Staroportofrankivska Str., 26, Odesa, Ukraine, 65000

ORCID: 0000-0001-5091-8301

Tatiana BOLOTENKO

Master's Student at the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Staroportofrankivska Str., 26, Odesa, Ukraine, 65000

To cite this article: Monke, O., Bolotenko, T. (2021). Development of creative abilities of preschool children by means of artistic and speech activity [Rozvitok tvorchih zdibnostej doshkil'nikiv zasobami hudozhn'o-movlennevoï diyal'nosti]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 5, 43–48, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.5.7>

DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN BY MEANS OF ARTISTIC AND SPEECH ACTIVITY

The article analyzes the problem of development of creative abilities of preschoolers by means of fiction. The key positions of the research have been clarified. First of all, it is noted that in philosophical concepts, creativity is seen as self-realization of the individual. Children's creativity is understood as the creation by a child of a product that is subjectively significant for him. Children's creativity is characterized by the fact that the child responds emotionally, values the work through the artistic word, creative work in various activities. Literary creativity is understood as the child's ability to compose stories, stories and fairy tales. The phenomenon of "creativity" is defined differently. In particular, the ability to find solutions in unusual situations; focus on discovering new and the ability to deeply understand their experience; synthesis of personality traits, which are characterized by the degree of compliance of a certain type of creative activity with the requirements for it, and determine the effectiveness of such activities. Creative talent is seen as an individual creative motivational and social potential that allows you to get high results in one (or more) of the following areas: intelligence, creativity, social competence, artistic, psychological and biological capabilities. Talent is understood as a system of qualities and features that allows individuals to achieve outstanding success in the original implementation of creative activities. Creative abilities are brightly shown in the preschool childhood and develop in the course of specially organized training, in particular in literary, and art-speech activity closely connected with it. The connection between such components of artistic and speech activity as performing activity and creativity is especially strong. Creativity combines artistic, playful and cognitive activity of preschoolers. Specific favorable conditions should be created for the emergence and activation of children's creative manifestations. The main means of semantic influence on the development of creative abilities of the child's personality in artistic and speech activity are analyzed in the article. Artistic and speech activity has a valuable value for the development of creative abilities of preschool children, in particular for the development of literary creativity. We see prospects for further research in the study and testing of pedagogical conditions for the development of creative abilities of preschoolers in artistic and speech activities.

Key words: preschoolers, creativity, creative abilities, talent, artistic and speech activity.

Актуальність проблеми. У Конституції України, Законі України «Про дошкільну освіту», БКДО, державних програмах навчання і розвитку дітей дошкільного віку та інших державних документах визначено, що становлення і розвиток українського суспільства значною мірою залежить від активності, ініціативності та творчості його членів. Одним із пріоритетних завдань освітнього й виховного процесу в закладі дошкільної освіти є всебічний розвиток дітей, зокрема розвиток їхніх творчих здібностей. Про сутність творчого розвитку дошкільників свідчить яскраво виражене бажання дітей займатися творчістю. Отже, пошук шляхів і засобів розвитку творчих здібностей дітей

дошкільного віку є пріоритетним і актуальним завданням сучасної дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку творчих здібностей особистості не є новою в психолого-педагогічній науці. Їй присвячено дослідження відомих психологів (Д. Богоявленська, Л. Виготський, О. Леонт'єв, В. Моляко, А. Маслоу, Ж. Піаже, А. Подд'яков, Я. Пономар'єв, Б. Теплов, Е. Фромм та ін.) і педагогів (Н. Ветлугіна, Н. Карпинська, В. Матюшкин, С. Фльорина та ін.). Роботи сучасних дослідників у галузі психології і педагогіки дошкільників охоплюють питання психологічних механізмів у розвитку творчих здібностей (Портницька, 2007;

Семенов, 2017); розвиток мовленнєвотворчої діяльності (Гавриш, 2005); творчого мовленнєвого самовираження (Березовська, 2005); використання різноманітних засобів у розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, як-от комп'ютерних ігор (Андрощук, 2018); мистецтва (Новоселецька, 2021).

Мета дослідження – проаналізувати проблему розвитку творчих здібностей дошкільників засобами художньої літератури.

Виклад основного матеріалу. Логіка статті вимагає визначення її ключових позицій. Уточнимо сутність феноменів «дитяча творчість», «літературна творчість», «творчі здібності», «творча обдарованість», «талант».

У філософських концепціях Фрідріха Ніцше та Еріха Фромма творчість розглядається як самореалізація особистості. Отже, творчість дітей є своєрідним способом самореалізації. Дитячу творчість зазвичай розуміють як створення дитиною суб'єктивно значущого для неї продукту – малюнка, конструкції, гри, оповідання, видумування невідомих деталей, що по-новому характеризують створюваний образ: різних варіантів зображень, ситуацій, рухів, характеристик героїв, інших дій; застосування засвоєних раніше способів зображення або засобів виразності в новій ситуації, прояв ініціативи в усьому (Богоявленская, 1983; Теплов, 1985).

На думку Н. Гавриш, дитяча творчість характеризується тим, що дитина емоційно відгукується, ціннісно ставиться до твору через художнє слово, творчу роботу в образотворчій діяльності, в нескладних музичних інтонаціях, виразних рухах, мімічних та пантомімічних етюдах. Розподіляє роботу під час колективного образотворення. Висловлює свої думки, почуття, стан, настрої, фантазії в оригінальних власних творах (Гавриш, 2005: 60–61).

А. Богуш пише, що літературну творчість розуміють як здатність дитини самостійно складати розповіді, оповідання і казки. Дитина оволодіває образним мовленням; охоче бере участь в іграх – драматизаціях, інсценуваннях, літературних вечорах та самостійно організовує театралізовані ігри; вибірково та ціннісно ставиться до літературного твору через художнє слово. У такої дитини формується власний художній смак. Вона ідентифікує почуття і вчинки персонажів із власними (Богуш, 2004: 60).

Щодо феномену «творчі здібності», то науковці визначають його по-різному. Так, В. Моляко визначає творчі здібності як «здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях; спрямованість на відкриття нового і здатність глибокого усвідомлення свого досвіду» (Моляко, 1983: 12). Вчений розглядає творчі здібності як «синтез властивостей особистості, які характеризуються ступенем відповідності певного виду творчої діяльності вимогам до неї та зумовлюють результативність такої діяльності» (Моляко, 2005: 4).

Специфічне поєднання здібностей високого рівня, а також інтересів, потреб, що сприяють виконанню певної діяльності на якісно вищому рівні, відмінному від умовного «середнього» рівня, називають обдарованістю. К. Приходченко визначає творчу обдарованість як «індивідуальний творчий мотиваційний і соціальний потенціал, що дозволяє отримати високі результати в одній (або більше) із таких сфер, як: інтелект, творчість, соціальна компетентність, художні, психологічні та біологічні можливості» (Приходченко, 1998: 22).

Найвищим ступенем розвитку здібностей є талант. Цей феномен розуміють як систему «якостей, особливостей, яка дозволяє особистості досягти видатних успіхів в оригінальному здійсненні творчої діяльності» (Приходченко, 1998: 48).

Вчені (Н. Ветлугіна, Л. Виготський, В. Давидов, О. Запорожець, В. Кудрявцев, О. Кульчицька, М. Поддьяков, Б. Теплов та ін.) у своїх дослідженнях підтвердили гіпотези про те, що творчі здібності яскраво проявляються в дошкільному дитинстві й розвиваються у процесі спеціально організованого навчання. Творчі здібності дошкільників розвиваються ефективно тоді, коли діти оволодівають засобами тієї чи іншої діяльності.

Б. Теплов стверджував, що здібності завжди є результатом розвитку, адже здібність не може виникнути поза відповідною конкретною діяльністю. Здібності не тільки виявляються, але й існують у певній діяльності. Здібності, на думку вченого, в діяльності народжуються і розвиваються (Теплов, 1985: 220–221). Так, наприклад, творчі мовленнєві здібності можуть розвиватися тільки в літературній діяльності (Теплов, 1985: 222).

Літературна діяльність дітей дошкільного віку тісно пов'язана з художньо-мовленнєвою діяльністю. А. Богуш указує на міцний зв'язок між такими компонентами художньо-мовленнєвої діяльності, як виконавча діяльність і творчість, оскільки «перший вимагає творчого прояву, і тільки за таких умов у виконанні будь-якого твору (читанні вірша напам'ять, переказі, інсценуванні) дитина виявляє свою індивідуальність, своєрідність власного художнього бачення» (Богуш, 1988: 115). Водночас відтворення класичного зразка художнього мовлення через виконавчу діяльність полегшує усвідомлення дитиною зв'язків між подіями і персонажами, оцінку, порівняння, узагальнення, що веде до встановлення залежності впливу засобів художньої виразності від змісту. Все це, на думку А.М. Богуш, є обов'язковим етапом засвоєння дитиною способів художньо-мовленнєвих дій, важливим етапом переходу до власної творчості (Богуш, 1988: 120).

Із цього випливає, що завданням педагога є організація процесу творчого пошуку. При цьому слід йти від простого до складного: створювати ситуації, що сприяють творчій активності та спрямованості дошкільника, розвивати його уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші творчі завдання.

Як зазначає Н. Гавриш, незважаючи на різноманітність форм прояву художньої, ігрової та пізнавальної активності дошкільників, є те, що об'єднує всі ці прояви – творчість. Творчість є природною для дітей дошкільного віку, адже сприяє самовираженню, самореалізації. Ініціативна художньо-мовленнєва діяльність базується на досягненнях, знаннях, досвіді дитини, які вона здобула в процесі навчання. Для виникнення та активізації творчих проявів дітей слід створити сприятливі умови – занурити їх у світ творчості, оточити необхідними художніми матеріалами, урізноманітнити художній, естетичний, емоційно-чуттєвий досвід. Важливо, щоб дорослі, які оточують дитину, теж виявляли інтерес до художньо-мовленнєвої діяльності, спрямовували дитячі інтереси та дії (Гавриш, 2005: 15–16).

Основними засобами змістового впливу на розвиток творчих здібностей особистості дитини в художньо-мовленнєвій діяльності

визначають: «стимулювання проблемного відтворення дітьми змісту літературного твору на основі їхніх власних уявлень; завдання та ігри, спрямовані на пізнання дітьми літературного тексту як особливої форми художнього спілкування, усвідомлення позицій партнерів (однолітків, педагога) по спілкуванню, розуміння думок та переживань персонажів та інших людей; етичні бесіди як своєрідні літературні дискусії, що мають на меті в процесі спільної творчої взаємодії дітей і педагога сприяти їх оволодінню системою засобів художньої літератури, відкривати для них реальність смислу твору, реальність виражених у ньому переживань через створення паралелей із власним емоційним світом, з'ясування нових для дошкільників питань і проблем» (Монке, 2007: 232).

З метою розвитку творчих здібностей старших дошкільників у процесі художньо-мовленнєвої діяльності доцільно використовувати розігрування коротеньких сценок на різноманітну тематику. Так, ігри-драматизації, складання казок, невеличких оповідань і розповідей є ефективними формами розвитку творчих здібностей дошкільників. У цьому напрямі ефективним є використання українського фольклору в поєднанні з традиціями, обрядами, на які такий багатий наш народ. Все це дає можливість під впливом набутих вражень висловлювати свої думки, що у свою чергу сприяє розвиткові творчих здібностей дітей дошкільного віку (Монке, 2007: 232).

У розвитку творчих здібностей неабияку роль має творча атмосфера в ЗДО, що знаходить своє вираження в доброзичливому й уважному ставленні однолітків та дорослих до творчих проявів дитини. При цьому навчання як цілеспрямований, науково обґрунтований і методично забезпечений процес, метою якого є формування готовності дитини до відповідної діяльності, розглядається як універсальна умова. Серед прийомів навчання, спрямованих на створення емоційного комфорту, важливе місце займає порада вихователя, що поєднує в собі як стимулюючий вплив на дитину, так і певні пропозиції щодо можливостей знаходження раціональних способів виконання певного творчого завдання. Особливість використання поради полягає в тому, що вона висловлюється в доброзичливій і ненав'язливій формі.

Діяльність уяви, яка забезпечує у творчому процесі зародження художнього образу, в період дошкільного дитинства має специфічні особливості. Образами уяви дошкільників притаманна особлива яскравість, наочність, рухливість і незмінність. Діти намагаються відтворити привабливі для них образи. Зазначимо, що уява дітей старшого дошкільного віку зазвичай носить уже репродуктивний характер. Тут образ створюється на підставі словесного опису тієї чи іншої події, епізоду, персонажа або сприйняття відповідної графічної моделі тощо.

Розвиток творчих здібностей дошкільників засобами художньо-мовленнєвої діяльності передбачає формування в них емоційно-ціннісного ставлення до дійсності. При цьому розвивати творчі здібності можна, лише орієнтуючись на індивідуально-психологічні особливості дітей. Важлива в цьому і психологічна готовність вихователя до реалізації різноманітних засобів і методів роботи з дітьми дошкільного віку. Вибір засобів і методів творчої роботи залежить від вікових особливостей дошкільників, ступеня розвитку, інтересів, характеру. Максимальний позитивний ефект виховання досягається лише тоді, коли «вектори» педагогічного, батьківського, суспільного виховання збігаються в одному напрямі та є творчими за своєю суттю, формами і характером поставлених цілей.

А. Богуш серед розмаїття засобів розвитку творчих здібностей у художньо-мовленнєвій діяльності виокремлює читання творів українських класиків літератури та сучасних українських письменників, залучення дошкільників до аналізу засобів художньої виразності твору, застосовуючи при цьому прийоми уявної ситуації, словесного малюнка, уявного діалогу з героями творів, інтонаційного перефразування, етичні бесіди, а також розповідання казок та казкових сюжетів-сценаріїв у супроводі картин-ілюстрацій, репродукцій, слайдів, показу театрів (іграшок, тіньового, лялькового, пальчикового тощо) (Богуш, 2004: 71)

На думку багатьох дослідників (О. Андрощук, П. Блонський, Л. Виготський, Н. Ветлугіна, Н. Гавриш, О. Леонт'єв, І. Новоселецька та ін.), дитяча гра служить підготовчим етапом для наступної творчої діяльності. Водночас різноманітність форм прояву художньої, пізнавальної, ігрової активності дітей об'єднана між

собою словесною творчістю. Словесна творчість яскраво реалізується в художньо-мовленнєвій діяльності. Художньо-мовленнєву діяльність дітей дошкільного віку слід розглядати у взаємозв'язку з іншими видами діяльності, оскільки вона пов'язана зі сприйняттям літературних творів, виконанням їх, відтворенням, супроводжується образним, виразним мовленням, словесною творчістю і спрямована на самореалізацію дитини в період її дошкільного дитинства (Монке, 2007: 215).

Особливу роль у розвитку творчих здібностей дошкільників відіграють різноманітні літературні ігри. У процесі таких ігор вихователь стимулює творчу діяльність дітей, спонукає їх до творчого пошуку. У цьому слід керуватися системою методів, демонструванням раціональних способів утілення задуму, безпосереднім керівництвом і співробітництвом з дітьми. За цієї умови вихователь надає означеному процесу ту спрямованість, яка в кінцевому результаті притаманна творчості.

На нашу думку, важливе місце в розвитку творчих здібностей дошкільників відіграє створення необхідних умов для самостійних дій, які стимулюють досвід дітей. Однак діти дошкільного віку зазвичай не вміють самостійно використовувати свої знання на практиці. Почасти вони ще не можуть перебороти труднощі в процесі виконання творчого завдання. Тому важливо, щоби вихователь сприяв установленню зв'язку між їхніми наявними знаннями, вміннями і навичками та тим завданням, яке потрібно виконати. На кожному занятті, де виконуються завдання з елементами творчості, необхідно створювати такі ситуації, в яких дитина могла би свідомо підійти до вибору оптимального варіанту творчого рішення, спираючись на власний життєвий досвід, ставлення до того чи іншого предмета або явища, виникнення бажання поділитися своїми враженнями з дорослими та однолітками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, як бачимо, художньо-мовленнєва діяльність має самоцінне значення для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, зокрема для розвитку літературної творчості. Перспективи подальших досліджень убачаємо в дослідженні й перевірці педагогічних умов розвитку творчих здібностей дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш А.М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Одеса, 2004. 112 с.
2. Богуш А.М. Теоретичні засади художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. *Педагогіка і психологія*. Київ, 1988. № 3. С. 112–121.
3. Богоявленська Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов : Изд-во Рост, 1983. 173 с.
4. Гавриш Н.В. Художнє слово і дитяче мовлення: Редакції загальнопедагогічних газет. Київ, 2005. 128 с.
5. Короткова Н. Художественная литература в образовательной работе с детьми старшего дошкольного возраста. *Дошкольное воспитание*. 2001. № 8. С. 33–35.
6. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Психологічна газета*. 2005. № 6. С. 4–6.
7. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач. Киев : Рад. Школа, 1983. 101 с.
8. Монке О.С. Вплив художньо-мовленнєвої діяльності на розвиток творчих здібностей дошкільників. *Науковий вісник*. 2007. № 11. С. 229–233.
9. Монке О.С. Українська література для дітей дошкільного віку : навчальний посібник. Одеса, 2010. 350 с.
10. Приходченко К.І. Витоки творчості. Розробки уроків та позакласних заходів з розвитку творчих здібностей учнів : посібник. Донецьк : Сталкер, 1998. 416 с.
11. Теплов Б.М. Избранные труды. Москва, 1985. С. 214–248.

REFERENCES:

1. Bogush A.M. Movlennevij komponent doshkil'noї osviti. [Speech component of preschool education]. Odessa, 2004. 112 p.
2. Bogush A.M. Teoretichni zasadi hudozhn'o-movlennevoї diyal'nosti ditej doshkil'nogo viku. [Theoretical principles of artistic and speech activity of preschool children]. Pedagogy and psychology. № 3. K. : 1988. S. 112–121.
3. Bogoyavlensk'aya D.B. Intellektual'naya aktivnost' kak problema tvorchestva. [Intellectual activity as a problem of creativity]. Rost Publishing House: Rostov, 1983. 173 p.
4. Gavrish N. V. Hudozhnye slovo i dityache movlennya [Artistic word and children's speech]: Editors of general pedagogical newspapers. Kyiv, 2005. 128 p.
5. Korotkova N. Hudozhestvennaya literatura v obrazovatel'noj rabote s det'mi starshego doshkol'nogo vozrasta. [Fiction in educational work with children of senior preschool age]. Preschool education. № 8, 2001. S. 33–35.
6. Molyako V.O. Tvorchij potencial lyudini yak psihologichna problema. [Creative potential of a person as a psychological problem]. Psychological newspaper. №6. 2005. P. 4–6.
7. Molyako V.A. Psihologiya resheniya shkol'nikami tvorcheskih zadach. [Psychology of solving creative problems by schoolchildren]: Rad. School. Kiev, 1983. 101 p.
8. Monke O.S. Vpliv hudozhn'o – movlennevoї diyal'nosti na rozvitok tvorchih zdibnostej doshkil'nikiv. [The influence of artistic and speech activity on the development of creative abilities of preschoolers]. Scientific Bulletin. № 11. 2007. S. 229–233.
9. Monke O.S. Ukraїns'ka literatura dlya ditej doshkil'nogo viku. [Ukrainian literature for preschool children]. Textbook: Odessa, 2010. 350 p.
10. Prihodchenko K.I. Vitoki tvorchosti. Rozrobki urokiv ta pozaklasnih zahodiv z rozvitku tvorchih zdibnostej uchniv. [The origins of creativity. Development of lessons and extracurricular activities for the development of creative abilities of students]: Handbook. D. : Stalker, 1998. 416 p.
11. Teplov B.M. Izbrannye trudy. [Selected works]. M., 1985. S. 214–248.